

Šimečková, Marta

Nářeční slovníkářství na Uherskohradištsku (se zvláštním zřetelem ke slovníku z Topolné)

Linguistica Brunensia. 2023, vol. 71, iss. 1, pp. 107-110

ISSN 1803-7410 (print); ISSN 2336-4440 (online)

Stable URL (DOI): <https://doi.org/10.5817/LB2023-1-11>

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/digilib.78620>

License: [CC BY-NC-ND 4.0 International](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/)

Access Date: 29. 11. 2024

Version: 20231009

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Nářeční slovníkářství na Uherskohradištsku (se zvláštním zřetelem ke slovníku z Topolné)

Zdenka Šmatelková:

Nářeční slovník. Jak se mluvilo v Topolné a okolí.

Topolná: Tomáš Ježek – Ottobre 12. 2021. 351 s.

ISBN 978-80-86528-67-0

Oblast Uherskohradištska je z hlediska nářečí různorodá. Většinu území lze jazykově zařadit do jižní (slovácké) podskupiny východomoravských nářečí, některé menší areály jsou pak typické nářečím dolským (zejména západní Uherskohradištsko) a kopaničářským (při hranici se Slovenskem). O jmenovaných nářečích různou měrou pojednalo několik odborných dialektologických prací zaměřených na východomoravská nářečí, připomeňme zvláště detailní monografii J. BĚLIČE *Dolská nářečí na Moravě* (1954), práci V. MICHÁLKOVÉ *Studie o východomoravské nářeční větě* (1971) z oblasti syntaxe nebo slovtovnou monografií Z. HLUBINKOVÉ *Tvoření slov ve východomoravských nářečích* (2010). Nářečí se tu těší též zájmu ze strany laické veřejnosti. V minulosti popsal své rodné nářečí středoškolský profesor I. Malina, autor zdařilého *Slovníku nářečí mistříckého* (1946), a o lidových názvech rostlin na Uherskohradištsku podal zprávu J. HUBÁČEK (1949). Tyto regionalistické snahy pokračují dodnes; na začátku 21. století byla vydána kniha *Mudrosloví národa hluckého* (2004; 2., rozšíř. vyd. 2021),¹ obsahující mj. abecedně řazený slovník nářečních výrazů, třetího vydání se dočkal *Slovník moravsko-slovácko-český: nářečí z Uherského Brodu* (2010), dále vznikl *Slovník nářečí obcí regionu Dolní Poolšaví* (2011; 2. vyd. 2018) nebo všestranná publikace *O kopanickej řeči* (2010; 2. vyd. 2016).

V roce 2021 laické nářeční slovníky doplnil *Nářeční slovník. Jak se mluvilo v Topolné a okolí* od Zdenky Šmatelkové. Vznikl na podkladu diplomové práce *Slovník obce Topolné*, která byla obhájena r. 1967 na Filozofické fakultě Univerzity Jana Evangelisty Purkyně (dn. Masarykovy univerzity). Autorka po studiích pracovala jako učitelka na základních školách na Uherskohradištsku, mj. i v rodné obci Topolná. Nářeční materiál dále rozšiřovala, čtenáři se tak dostává značně rozšířená verze původního rukopisu.

Po krátkém úvodu, v němž jsou shrnuty základní jevy charakteristické pro místní nářečí slovácké podskupiny, následuje abecedně řazený slovník, většinou pojatý jako diferenční oproti spisovnému jazyku. Autorčinou snahou bylo sestavit co nejpodrobnější slovník, neopomněla tak ani neplnovýznamová slova, v jiných regionálních slovnících zpravidla přehlížená. Převažují v něm apelativa, výjimečně do něj byla zařazena i propria, např. *Aněša/Aněška* s definicí „křestní jméno Anežka“, *Dvorek* „polní trať“, *Ščepáňtk* „příjmení Štěpaník“. Stejně tak jsou v něm zřídka obsažena i víceslovná pojmenování vystupující coby heslové slovo, např. *berunka korunka* „slunéčko sedmítečné“, jindy jsou tyto jednotky podřazeny pod

¹ Kniha pravděpodobně čerpá ze starší publikace *Mudrosloví z Kunovic* (1992). Přebírání materiálu je (nejen) u regionálních slovníků častým jevem, např. do Malinova mistříckého slovníku byly zahrnuty též dialektismy z publikace *Slovácká dědina. Příspěvek ke kulturním dějinám Slováků. Nedachlebice* (1928), ve slovníku uváděné zkratkou *Ned*.

jednotlivá plnovýznamová slova, z nichž jsou složeny, např. *kačeňi miduo* ‚cukroví‘ (podřazené pod heslo *kačeňi*).

Slovníková hesla jsou uváděna v dialektologické transkripci, přičemž je využito speciálních znaků pro obalované *l* (*u*, např. *uúško* ‚postel‘) a pro dlouhé slabikotvorné likvidy (*l̄*, *ř*, např. *hřcat* ‚rachotit‘, *gl̄cat* ‚hltavě pít‘). Slovník je v tomto ohledu poměrně důsledný, zachycuje např. jediné *i* (nikoliv *y*; např. *običaj*), jediné *ú* (nikoliv *ũ*; např. *núš*), asimilační změny (např. *ožúfki*), zohledněna je též neutralizace znělosti na konci slov (např. *chléf*). Občasná narušení transkripčních pravidel jsou v takto rozsáhlém díle jevem marginálním, srov. *chléf* proti *cháb* (správně by mělo být: *cháp*).

Slovníková část je sestavena přehledně; za heslovým slovem následuje jednoduchá definice významu, místy doplněná příkladem užití daného slova v krátké nářeční sekvenci (např. *makovniák = koláč s mákem*; *ščep = štěp: staříček zasadili v humně pár ščepů*). Frazémy mají někdy charakter pouhé exemplifikace (např. *sunko = slunce: stávaj, sunko je uš na devjet čaganů = je už pozdě*), jindy jsou signalizovány explicitním vyjádřením, že jde o slovní spojení, přirovnání nebo rčení (např. *majolénka ve spojení: choďi jag majolénka = 1) hezky oblečená z) sličná; mekotat (...)* rč. *mekoce jak koza*). Frazémy jsou obsaženy též v závěrečných soupisech, v nichž jsou jmenovitě vydělena přísloví, rčení, slovní spojení a přirovnání (tyto kategorie nejsou striktně rozlišeny, zařazení některých frazémů je místy sporné, nebo spíše chybné; příkladem je slovo *hibaj*, běž, *pochni*‘ hodnocené z neznámých důvodů jako rčení; dále uvedení frazému *je jag mátoha*, je slabý‘ mezi příslovími namísto přirovnáními aj.).

Slovotvorná charakteristika je připojena u všech slovních druhů kromě substantiv (a substantivizovaných adjektiv), u nichž dokonce schází informace o gramatickém rodu. U ostatních výrazů je slovní druh (téměř) vždy určen zkratkou, např. *gurážni (příd.)*, *inde (přisl.)*, u sloves je připsána konjugační koncovka, např. *křúpat, -u; pokrúžlat, -ám*.

Významové definice jsou zpravidla výstižné a přízpusobené laickému čtenáři. Některá slova a slovní spojení by snad zasloužila detailnější výklad, např. výše zmíněné *kačeňi miduo* není kolektivním názvem pro cukroví, tedy jakékoliv cukrářské výrobky, ale pro jistý druh cukrovinky, které se v jiných oblastech českého jazyka přezdívá *bruscukr* nebo *mejdličko*. Ostatně slovo *mejdličko* lze jako výraz obecněčeský dohledat ve *Slovníku spisovného jazyka českého*, v němž je daný produkt definován jako ‚cukrovinka ze škrobového cukru‘. U jiných hesel byl naopak zvolen nadměru podrobný výklad, např. *metija // kúlaňica: jídlo z vařených brambor, mouky – maže se povídly a sype mákem s cukrem, polévá se máslem*. Zachyceny jsou četné případy polysémie, příkladem je heslo *koráp* hned se čtyřmi významy: 1) *zpráchnivělý strom*, 2) *hubený starý kůň*, 3) *vykotlaný zub: staříček mají v hubje enom samé korábi*, 4) *kostra ze slepice*.

Příznačným rysem slovníku je snaha o shlukování slov do věcněvýznamových okruhů a o vytváření synonymních řad. Příkladem prvního je výčet pokrmů, podřazených pod slovníkové heslo *ídno*, jídlo: *amoleta, babůfka, báleše, buchetki, buřt, cukrové, čučka, erteple, guláš, chleba, itrňica, jelito, kafě, karbenátky, kaša, kiška, krúpi, krupica, křesňáče, kúlaňica, ...* Takto bohatě jsou jmenovány též nářeční výrazy kuchyňského náčiní, nemocí, ptáků aj. Synonymům je věnována jedna ze závěrečných kapitol, obsahující soupis vybraných výrazů pro různé realie, kterou následuje rejstřík názvů z oblasti botaniky.

Slovník pokládám za zdařilou ukázkou laického regionálního slovníkářství. Přes některé nedostatky, jimiž mohlo být předcházeno případnou konzultací s odborníky na lexikografické zpracování nářeční slovní zásoby, mu nelze upřít skutečnost, že jeho prostřednictvím bude zachována jím zdokumentovaná část nehmotného kulturního dědictví nejen budoucím generacím obyvatel Topolné a blízkého okolí, ale všem zájemcům o teritoriální dialekty českého jazyka. Slovník se rovněž stane dalším ze zdrojů, na jejichž podkladě vzniká celouzemní online *Slovník nářečí českého jazyka*.

LITERATURA

- BĚLIČ, Jaromír. 1954. *Dolská nářečí na Moravě*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd.
- Dialektologické oddělení Ústavu pro jazyk český AV ČR, 2016– [online]. *Slovník nářečí českého jazyka*. [cit. 10. 1. 2023]. Dostupné z: <https://sncj.ujc.cas.cz/>
- GEISLER, Rudolf. 2010. *Slovník moravsko-slovácko-český: nářečí z Uherského Brodu*. 3. zvl. vyd. Uherský Brod: EUROTISK Navrátil.
- HLUBINKOVÁ, Zuzana. 2010. *Tvoření slov ve východomoravských nářečích*. Brno: Masarykova univerzita.
- HUBÁČEK, Josef. 1949. Lidové názvy rostlin na Uherskohradištsku. *Vlastivědný sborník okresu Uherskohradištského* 3, s. 82–83.
- ILÍK, František Holmes a kol. 2011. *Slovník nářečí obcí regionu Dolní Poolšaví: Kunovic, Míkovice, Podolí, Popovic, Sadů (Derfle) a Věsek*. Uherské Hradiště: Jiří Jilík.
- ILÍK, František Holmes a kol. 2018. *Slovník nářečí obcí regionu Dolní Poolšaví: Kunovic, Míkovice, Podolí, Popovic, Sadů (Derfle) a Věsek*. 2., doplněné vydání. Buchlovice: Jiří Jilík – Veligrad.
- MALINA, Ignát. 1946. *Slovník nářečí mistříckého*. Praha: Česká akademie věd a umění.
- KŘÍŽKOVÁ, Eliška a kol. 2010. *O kopanickej řeči*. Starý Hrozenkov: Informační středisko pro rozvoj Moravských Kopanic.
- KŘÍŽKOVÁ, Eliška a kol. 2016. *O kopanickej řeči*. 2., upravené vydání. Starý Hrozenkov: Informační středisko pro rozvoj Moravských Kopanic.
- MICHÁLKOVÁ, Věra. 1971. *Studie o východomoravské nářeční větě*. Praha: Academia.
- RYBNÍKÁŘ, František Fanyň. 2004. *Mudrosloví národa hluckého aneb V Huku puku buben*. Velehrad – Hluk: Ottobre 12, Město Hluk.
- RYBNÍKÁŘ, František Fanyň. 2021. *Mudrosloví národa hluckého aneb V Huku puku buben*. 2., rozšířené vydání. Hluk: Město Hluk.
- ŠMATELKOVÁ, Zdenka. 1967. *Slovník obce Topolné*. Brno. Diplomová práce. Univerzita Jana Evangelisty Purkyně.
- ŠTĚRBA, Slávek. 1992. *Mudrosloví z Kunovic*. Kunovice: Obecní úřad.
- VÍTEK, Jan. 1928. *Slovácká dědina. Příspěvek ke kulturním dějinám Slovácka. Nedachlebice*. Brno: vlastním nákladem.

Marta Šimečková

Czech Language Institute of the CAS, v. v. i.

Veveří 97, 602 00 Brno

Czech Republic

simeckova@ujc.cas.cz

Toto dílo lze užít v souladu s licenčními podmínkami Creative Commons BY-NC-ND 4.0 International (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/legalcode>). Uvedené se nevztahuje na díla či prvky (např. obrazovou či fotografickou dokumentaci), které jsou v díle užity na základě smluvní licence nebo výjimek či omezení příslušných práv.

